

SPOMINI MEMORIE

1918 - 2018

PRIOLOGA TEDNIKA NOVI GLAS / LETNIK XXIV., ŠT. 1 (1111)
TRST, GORICA, ČETRTEK, 10. JANUARJA 2019

Kulturni center Lojze Bratuž je v letu 2018 izvedel projekt *Spomini-Memorie 1918-2018* ob priložnosti 100-letnice konca prve svetovne vojne. Projekt, ki ga je finančno podprla Avtonomna Dežela Furlanija Julijska krajina na podlagi

deželnega zakona 38/2001, so predstavili 13. septembra v beli dvorani goriške občinske palače. Predsednica Kulturnega centra Franka Žgavec in muzikologinja Rossana Paliaga sta na tiskovni konferenci orisali niz kulturnih, zgodovinskih in glasbenih do-

godkov, ki so do konca leta 2018 potekali na Goriškem, Tržaškem in Videmskem. Na predstavitvi sta bila prisotna tudi župan Rodolfo Ziberna in odbornik za kulturo Fabrizio Oreti, ki sta pohvalila bogato in razvejeno dejavnost Kulturnega centra, ki skrbi, da se ohranja in ustvarja naša kultura. Dodala sta, da so Slovenci v Gorici živa in pomembna

Tiskovna konferenca v občinski palači v Gorici

skupnost, ki je posebno pozorna do kulture, zaradi česar je kulturna ponudba mesta bogata in raznolika ter njena raven visoka. V sklopu projekta so izvedli kar 20 prireditev, pri katerih je sodelovalo 36 partnerjev ter pokroviteljev, in sicer: Občina Gorica, Občina Moš, Občina Števerjan, Občina Sovodnje ob Soči, Občina Doberdob, Občina Krmin, Občina Čedad, MTU

Železna dolina-Kanalska dolina, Goriški muzej Nova Gorica, DIZ Zois Vega, Klasični licej Dante Alighieri, Večstopenjska šola Nabrežina, Državni poklicni zavod Jožef Stefan, Znanstveni licej Franceta Prešerna, Humanistični in družbeno-ekonomski licej Anton Martin Slomšek, Zavod Bachman s Trbiža, Zveza slovenske katoliške prosvete, Krožek Anton Gregorčič, Slovenska prosveta,

Arsatelier, Zadruga Goriška Mohorjeva, Prosvetno društvo Štandrež, Mladinski pevski zbor Emil Komel, Mladinski dom, CTA, Kulturno društvo Puppet, Fundacija Gorica, Slovensko katoliško društvo Hrast, MePZ Lojze Bratuž, Zavod Svete Družine iz Gorice in Trsta, Zadruga Most, Združenje Don Eugenio Blanchini, Društvo Ars, Ženski zbor Ronke in Slovenska filharmonija.

Begunske zgodbe od Bovca do Devina

Projekt se je uradno pričel 18. septembra z odprtjem zgodovinsko-dokumentarne, dvojezične razstave *Begunske zgodbe od Bovca do Devina*, ki so jo organizatorji postavili v sodelovanju z Goriškim muzejem. Z razstavo so pri Kulturnem centru želeli spodbuditi in opozoriti javnost na takratne dogodke ter ohraniti spomin in ne pozabiti, na kar se je zgodilo. O razstavi, ki jo je oblikovala arh. Ana

Hawlina, je spregovoril njen avtor, zgodovinar dr. Marko Klavora, ki se je med drugim zahvalil našemu krajevemu raziskovalcu Viliju Prinčiču, saj je bila njegova knjiga *Pregnani* v veliko pomoč pri uresničitvi razstave. Središčno vprašanje razstave je, kaj pomeni biti begunec, kaj se v primeru vojne zgodi s civilnim prebivalstvom, ki mora pobegniti in zapustiti svoje domove. Prikazanih je bilo več zgodb "navadnih" ljudi iz različnih vasi na Goriškem, kot so npr. Štomer, Števerjan in Podgora. Razstavljene so bili predmeti, dokumenti, slike in

pričevanja ljudi ter družin, ki so doživeli begunstvo v prvi svetovni vojni. Namenoma pa niso hoteli prikazati orožja, temveč le spregovoriti o tem, kaj je orožje povzročilo civilnemu prebivalstvu. Razstava je doživela številne obiske in bila deležna velikega uspeha. Med drugim je KCLB organiziral vodene ogleda za šole. Pri tem je z organizatorji sodeloval prof. Dario Frandolič, ki je dijake vodil po krajih, kjer je potekala prva svetovna vojna, predvsem po Doberdobi in Vrhcu Sv. Mihaela. Nato so se dijaki pripeljali v Gorico, kjer so si ogledali razstavo o begunskih zgodbah. Na ogled so prišli dijaki z Državnega izobraževalnega zavoda Zois Vega, Znanstvenega liceja France Prešeren, Humanističnega in družbeno-ekonomskega liceja Anton Martin Slomšek, Državnega poklicnega zavoda Jožef Stefan, Večstopenjske šole Nabrežina, Zavoda Bachman s Trbiža, Klasičnega liceja Dante Alighieri in osnovne

Obisk umetnikov

Odprtje razstave Begunske zgodbe od Bovca do Devina (A. Spoldi, F. Oreti, F. Žgavec in M. Klavora)

šole Fran Erjavec iz Nove Gorice. Meseca decembra je na prošnjo Fundacije Poti Miru prišla na obisk tudi skupina umetnikov, vizualnih umetnikov in glasbenikov iz Italije, Slovenije, Francije, Nizozemske in Belgije, ki so se na razstavi do-

kumentirali in dobili navdih za svoje umetniško delovanje. Italijanska umetnica je snemala naše kraje in razstavo, saj pripravlja dokumentarni film prav o soški fronti oz. vojni na naših tleh.

Tema beguncev ni bila slučajno

izbrana, saj je Kulturni center Lojze Bratuž želel močno senzibilizirati javnost in predvsem mlade s to problematiko, ki se v zgodovini ponavlja. Slovenijo in Italijo, predvsem na našem koncu, je v zadnjih letih zadel val beguncev, ki so zaradi raznih razlogov zapustili rojstne kraje. S to problematiko se državi in Evropa nasploh niso spopadle na pravi način in še zdaj niso dobili neke pametne in skupne rešitve. Prebivalstvo pa ima večkrat sovražni odnos do teh nesrečnežev. Ko bi sami uvideli, kaj so doživeli njihovi dedje pred sto leti, bi morda drugače gledali na današnje begunce.

Obisk dijakov Znanstvenega liceja F. Prešeren

Dijaki OŠ Fran Erjavec iz Nove Gorice

Koncerti

Ne jokej, ljubica

Pri Kulturnem centru Lojze Bratuž so od nekdaj pravi mojstri pri izbiri in organiziranju koncertov. Prav tako so tudi v sklopu projekta *Spomini-Memorie* skrbno izbrali glasbene dogodke. Prvi od teh je bil večer glasbe in poezije *Ne jokej, ljubica*, ki si ga je SKD Hrast zamislilo, da bi se poklonilo vsem, ki so trpeli zaradi vojne v naših krajih, pa tudi da bi v tem duhu obeležilo svojo 50-letnico delovanja. Koncert, ki so ga priredili 22. septembra v Kulturnem centru Lojze Bratuž in 23. septembra v Beneški palači v Naborjetu, je nastal pod navdihom dobro poznane ljudske pesmi, ki pripoveduje o tem, kako se fant poslavlja od svoje ljubice, ker mora obleči vojaško suknjo kot avstro-

bilo originalnih!), med ljudskimi pesmimi, polnimi ljubezenskih in domovinskih čustev, prebiral odlomke izbranih besedil in vsakič časovno umestila odrsko dogajanje, ki je zado bivalo zmeraj temnejšo in bolj krvavo podobo vse do takrat, ko je vojno zlo končno prenehalo in se je spet prikazala zarja miru. Pri besedilih so nedvomno izstopale grozljive besede iz Cankarjeve črtice *Gospod stotnik*, *Molitev* Simona Gregorčiča, ki je preroško napovedal hude čase, in solze izvabljajoče pričevanje Marije Ferletič, Velentičkov s Poljan, o trdem življenju v begunstvu. Odrsko dogajanje se je pričelo v veseljem razpoloženju ob zvokih harmonike (nanjo je igral Mihael Lavrenčič) in ob petju otrok, ki se ne zavedajo vihar- nih oblakov, grozečih na obzorju. Veseljaki so se izkazali s

Ne jokej, ljubica v Kulturnem centru Lojze Bratuž; spodaj Nikolaj Pintar in Sanja Vogrič

tako da ga je bilo slišati kot žalosten odmev. V zadnjem smiselnem sklopu, ki ga je uve-

smrti skladatelja, je bil deležen dolgega aplavza, ki je poplačal trud organiza-

torjev in počastil temo projekta, saj je v spomin na prvo svetovno vojno povezal italijansko in slovensko občinstvo. **Vojna, trpljenje, slovo in tolažba** je bil prav tako povezan s spominom na žrtve in se je v duhu deželne razsežnosti projekta *Spomini-Memorie* dotaknil tudi videmske pokrajine. Program je bil prava posebnost. Na sporedu so bile vokalne in vokalno-instrumentalne skladbe sodobnih slovenskih skladateljev, ki jim je skupna tematika vojne, trpljenja in slovesa, pa tudi tolažbe. Organizatorji so povabili k sodelovanju osem predstavnikov pretežno mlajše izvirni dogodek ob

cije, to so: Katarina Pustinek Rakar (1979), Larisa Vrhunc (1967), Črt Sojar Voglar (1976), Andrej Misson (1960), Vitja Avsec (1970), Brina Jež Brezavšček (1957), Andrej Makor (1987) in Tomaž Habe (1947); ta je počastil večer s svojo navzočnostjo. Pri izvedbi so sodelovali recitator Tomaž Koder, mezzosopran Monika Fele, bariton Matevž Kink, bas Žiga Berložnik, tenor Gašper Banovec. Skladbe so bile seveda izvirne in zahtevne: nekatere so spominjale na koračnice, druge so bile po značaju bolj mrke oz. vznemirljive, prežete z mrmranjem, žvižganjem in šepetanjem, vsekakor spisane za več zbor, ki zna spretno razpredati tudi kompozicije, ki presegaajo bolj tradicionalne slogovne okvire.

MePZ Hrast in OPZ Veseljaki v Naborjetu

ogrski vojak. Glasbenik, dirigent ter temperamentni pevo- vodja MePZ Hrast Hilarij Lavrenčič si je zamislil večer s sporedom takih pesmi, ki pripovedujejo o vojni. Njegovo idejo je v prečiščenem režij- skem konceptu razvil režiser in igralec Franko Žerjal. Nastopa- joči so v dvorani znali ustvariti primerno ozračje in posredova- ti prisotnim globoka čustva in občutke. Ta doživeti koncertni nastop so sooblikovali OPZ Ve- seljaki z zvesto zborovodkinjo Lucijo Lavrenčič, MePZ Hrast pod vodstvom dolgoletnega di- rigenta Hilarija Lavrenčiča, kvartet violončelov (Federico Magris, Marcello Cassese, Jurij Lavrenčič, Ilaria Soranzio) in v naših ljubiteljskih gledaliških krogih dobro poznana igralca Sanja Vogrič in Nikolaj Pintar. Onadva sta, oblečena v obleke tedanjega časa (nekaj kosov je

svojimi zvonkimi glasovi ob iz- vajanju pesmi *Fantič sem star šele 18 let* in s koreografskimi koraki, ki so spremljali pesmi – koračnice *Regiment po cesti gre* in *Oj, ta vojaški boben*. Kru- tost vojne, groza in obup ob misli na padle in umirajoče vo- jake so napolnili ozračje, ki so ga ob občutkih nemoči in brid- kosti znali poustvarjati pevci, glasbeniki, igralca in seveda di- rigentovi poudarki v pravih tren- utkih. Svoje je opravila tudi osvetlitev prizorišča s pomen- ljivim prelivanjem barvnih od- tenkov. V tem scenariju so zve- nele beneška *Petelinček je za- pieu*, prekmurska *Teče mi vo- dica*, *Popotnica vojaška* (A. M. Slomšek, v priredbi Hilarija Lavrenčiča), primorska *K voja- kom* (prir. I. Ota), v moški za- sedbi, *Oblaki so rudeči*, *Oj, Do- berdob "slovenski grob"*, ob ka- teri je del zbora zapel v dvorani,

dla italijanska skladba *Signore delle cime* (z ganljivim solom Tatjane Devetak), so se pesmi navezovala na povojni čas, ko so se preživeli vračali domov. Neomajna ljubezen do domače zemlje in trdna volja do življen- ja sta jih spodbujali, da so se za- grizeno lotili obnove.

Requiem

Drugi velik protagonist glasbe- nega sklopa projekta je bil Mo- zartov *Requiem*, ki ga je Kultur- ni center Lojze Bratuž priredil v opernem gledališču Verdi v Trstu 7. oktobra. Za enkratno glasbeno doživetje sta poskrbe- la zbor in orkester Slovenske fil- harmonije pod vodstvom Si- mona Krečiča ter solisti: sopra- nistka Mojca Bitenc, mezzoso- prnistka Jadranka Juras, prvak ljubljanske Opere Branko Ro- binšak in basist Peter Mar- tinčič. Enkratni koncert, nedo- končane mojstrovine zaradi

Koncert v cerkvi sv. Frančiška v Čedadu

Mozartov Requiem v Opernem gledališču Verdi v Trstu

Pesmarica

Kulturni center Lojze Bratuž je s projektom izkoristil tudi priložnost za izdajo pesmarice oz. zbirke slovenskih zborovskih

Janko Ban in Hilarij Lavrenčič

priredb vojaških in ljubezenskih ljudskih pesmi izpod peresa vsestransko dejavnega glasbenika Hilarija Lavrenčiča. Publikacija *Ne jokej, ljubica* je, 24. oktobra v komorni dvorani Kulturnega centra in 29. oktobra v občinski dvorani v Ronkah ob avtorjevi prisotnosti, predstavil Janko Ban. Dve izmed najbolj znanih in priljubljenih Lavrenčičevih priredb (*Kje so tiste stezice* in *Petelinček je zapieu*) je v Gorici odpel Mešani pevski zbor Lojze Bratuž pod taktirko Davida Bandlja, v Ronkah pa Mešani pevski zbor Hrast. Preden je prisotne nagovorila

predsednica KCLB Franka Žgavec, ki je poudarila, da je publikacija dokument, ki bo ostal za zgodovino, sta nekaj primerljivih stihov zrecitirala Mojca Dolinšek in Marko Brajnik. Dober-

svojem kompozicijskem znanju, okusu in domišljiji, daje priredbam neko koncertno obliko, s katero ljudske pesmi lahko gredo, ne le na preproste domače odre, temveč tudi na koncertne odre ali tekmovanja. To se dogaja prav s skladbami Hilarija Lavrenčiča, saj po njegovih priredbah radi segajo tudi odlični slovenski zbori. V pesmarici se kažejo znanje in izkušnje, ki si jih je nabral s študijem in delovanjem. Diplomiral je kot pianist, nato sklenil študij harmonije, fuge in kontrapunkta, kasneje še kompozicije in dirigiranja, "tako da ima te dejavnosti v mezinu". Njegov pristop k ljudskim pesmim je zelo

spoštljiv, ker citira melodije na podlagi muzikoloških raziskav in jasneje poznavanja ljudske pesmi, je nadaljeval Ban. Po drugi strani vnaša v priredbe "vedno nove in včasih tudi hudo mušne, vsebinsko poglobljene glasbene situacije". Dobro pozna glasovne značilnosti pevcev in zbora kot

dob je znan kot "slovenskih fantov grob"; ena izmed prvih priredb glasbenika in zborovodje iz Doberdoba je prav *Oj, Doberdob*. Zato so Lavrenčiču predlagali objavo njegovih priredb ljudskih pesmi, kajti na tak način "v besedi in glasbi ohranjamo in bogatimo ljudsko izročilo". Vsaka nova knjiga ali publikacija prinaša nove poglede, ponuja možnosti za nove projekte, sporoča nekaj, česar prej nismo poznali, "zato je praznik" je podčrtal Ban. Ljudska glasba je pomemben del narodove kulture! Skladatelj, ki skladbe obdela po

celote. Živahen in res zanimiv je bil pogovor med dvema izkušenima glasbenikoma in dirigentoma. Lavrenčič je nad 30 let zaposlen v Verdijevem gledališču v Trstu: začel je kot korepetitor pri baletnem ansamblu, nato je postal odski korepetitor; nekajkrat je naneslo, da je bil v Verdiju tudi odski dirigent. Na vprašanje, koliko mu vse to pomaga, je odgovoril, da je njegovo pisanje zlasti sad dolgoletnega vođenja zbora; v opernem gledališču je namreč "drugačen glasovni razpon, drugačna je barva". Profesionalnost v maršičem tudi pomaga, zanj pa je pomembnejši osebni okus. Hilarij danes pogreša spontano ljudsko petje. Kot ljubitelj Be-

nečije in pohodov se rad spominja, kako je v koči na Matajurju pred leti "čisto slučajno" srečal nekaj prijateljev, bili so "slučajno muzikalno pridni": ob vinu in kostanju so peli. "To mi je ostalo: način, ritem, harmonija". V novi zbirki, ki obsega 14 priredb, so tudi štiri beneške pesmi. Pesmarica je izjemna publikacija za ljubitelje petja in je uporabna tudi za tiste, ki ne poznajo slovenskega jezika, saj vsebuje italijanske prevode različnih besedil in tudi navodila za izgovarjavo.

Predstavitve v občinski palači v Ronkah

Med vojno in spominom

Najpomembnejša tema v projektu, ki ga zaznamujeta zgodovina in prva svetovna vojna, pa so seveda srečanja o tej vsebini. To je Kulturni center Lojze Bratuž poskrbel z nizom predavanj z naslovom *Med vojno in spominom*, na katerih so sodelovali priznani raziskovalci in zgodovinarji. Prvo srečanje je potekalo 4. oktobra v komorni dvorani Kulturnega centra Lojze Bratuž. Na večeru so predstavili posebno izdajo revije SLO, ki je izšla prav ob 100-letnici konca vojne. Sodelovali so priznani slovenski zgodovinarji in raziskovalci dr. Jože Dežman, dr. Renato Podbersič in mag. Marko Štepec. Kakovostna revija je že v petem letu izhajanja in je nalepela na dober odziv. Interes revije je povezovanje in združevanje različnih strok, tokrat pa je šlo za poskus te-

Renato Podbersič, Jože Dežman in Marko Štepec

matске številke v zvezi s prvo svetovno vojno. Med bralci je bila novost dobro sprejeta. Ta številka je povzetek izkušnje slovenskega naroda med prvo svetovno vojno. Opisi so za-

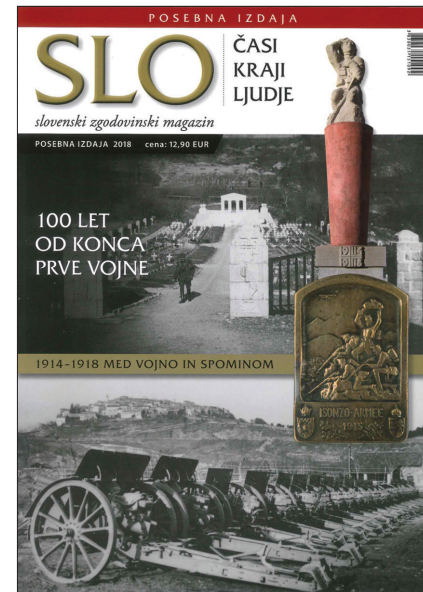
nimivi, enostavni, priljudni in strokovni, gredo od temeljnih dejstev do arheologije: opisi vojakov, življenja žensk med vojno, dokumentov, poti miru. Zasluga te velike študije gre vsem zgodovinarjem, ki so sodelovali, predvsem pa uredniku mag. Marku Štepecu. Zgodovinarji so prisotnim obrazložili pomen vojnih dogodkov za naš narod, vojne, ki je terjala življenje približno 36-40 tisoč Slovencev. Veliko zgodb preživeli se je izgubilo, ker nekatere niso ver-

jeli, drugi niso več spregovorili zaradi šoka tistih dni v strelskih jarkih in nazadnje monarhija ni nikoli namenila posebne pozornosti do žrtev slovenskega naroda. Potem ko je izbruhnila druga svetovna vojna, je seveda prva šla še bolj v ozadje. Šele leta 1966, ob 50-letnici vojnih grozot, so začeli pisati prve strokovne članke o slovenskih fantih v Galiciji, o soškem bojišču in tudi posneli kraje, ki je potekala vojna. Za ohranitev zanimanja za prvo svetovno vojno imajo zaslugo tudi zbiratelji orožja in orodja, pisatelj Ernest Hemingway, ki je spisal knjigo *Zbogom orožje* ter slovenske knjige *Na krvavih poljanah* Ivana Matičiča, *Krvavo po-sočje* Vladimirja Gradnika in *Za blagor očetnjave* Andreja Zlobca. Potem zanimanje zopet poneha tja do 90. let prejšnjega stoletja in končno ponovno raste do viška v letu 2014 po zaslugi vseh zbirateljev. Namen te posebne števil-

ke je predstaviti v strokovno-poljudnem formatu stanje raziskovanja pri nas, odpreti nujne temeljne teme, a tudi nove scenarije. Uvod v posebno številko je napisala dr. Petra Svobljak, sledi opis dogajanj v Galiciji, kjer je bilo največ slovenskih fantov, nadaljuje se tematski sklop o soškem bojišču, begunska problematika, zaledje in militarizacija prebivalstva, seznam spomenikov, opis Poti miru in še številni zanimivi prispevki slovenskih zgodovinarjev.

Doberdob

6. novembra sta na turistični kmetiji Pri Cirili v Doberdobu večer sooblikovala vaščana prof. Dario Frandolič in Karlo Ferletič. Profesor Frandolič je prisotnim takoj obrazložil, kako so takrat vas Doberdob zapustili "naši ljudje" in so jo napolnili vojaki, ki so prihajali od vseovsod. Vojna je bila grozna za ljudi, ki so odšli, in za tiste, ki so prišli. Ni kraja in hiše v Doberdobu, ki ni tesno povezan s prvo svetovno vojno, je povedal zgodovinar. Karlo Ferletič pa je velik ljubitelj fotografije in zbiratelj slik Doberdoba iz obdobja prve svetovne vojne. Zbral je ogromno slik vasi pred vojno, med njo in hitro po njej, ki jih je dobil od domačinov, vojakov in v raznih državnih arhivih. Prisotnim je pokazal, kje so stale pred vojno hiše, cerkev, šola, pa še slike prihoda vojakov v vas leta 1916 in posledične spremembe in porušnje vasi ter kako se je vas spremenila po vojnih grozotah. Prisotni so si na koncu ogledali zanimiv intervju z

vaščanom Stankom Kosičem, ki ga je prof. Frandolič skrbno pripravil. Kosič je pomembna figura v vasi, vojna ga je zmeraj zelo zanimala in je zaradi tega postal tudi velik zbiratelj orodja in orožja oz. ostankov iz prve svetovne vojne. V zadnjih letih pa je postal tudi umetnik, saj je s temi ostanki začel ustvarjati razne figure, kot na primer "vojake brez duše", ki spominjajo na grozote vojne. V intervjuju je Kosič opisal Doberdob po prvi svetovni vojni in kako so vojaki pobirali material in razstrelivo, ki sta bila še uporabna. Ljudje, vaščani, ki so se počasi vračali v domače kraje, so zaradi revščine začeli pobirati ostanke, ki so jih potem prodajali za nekaj lir. Na koncu srečanja je občinstvo lahko poslušalo še pričevanji Valeria Frandoliča in Jožefa Gergoleta, ki sta bila med prvo svetovno vojno otroka in sta natančno opisala tiste grozne trenutke bombardiranja, prihoda vojakov, zapuščanja domov in begunstva.

Doberdob / Dario Frandolič, Karlo Ferletič in predsednik SKD Hrast Cristian Lavrenčič

Števerjan

Večkrat, ko govorimo o prvi svetovni vojni, se osredotočimo na Kras, saj so bile tam najbolj krute bitke, a pozabimo, da so bila tudi Brda zelo prizadeta. Na to so nas spomnili raziskovalci in zgodovinarji na drugem srečanju

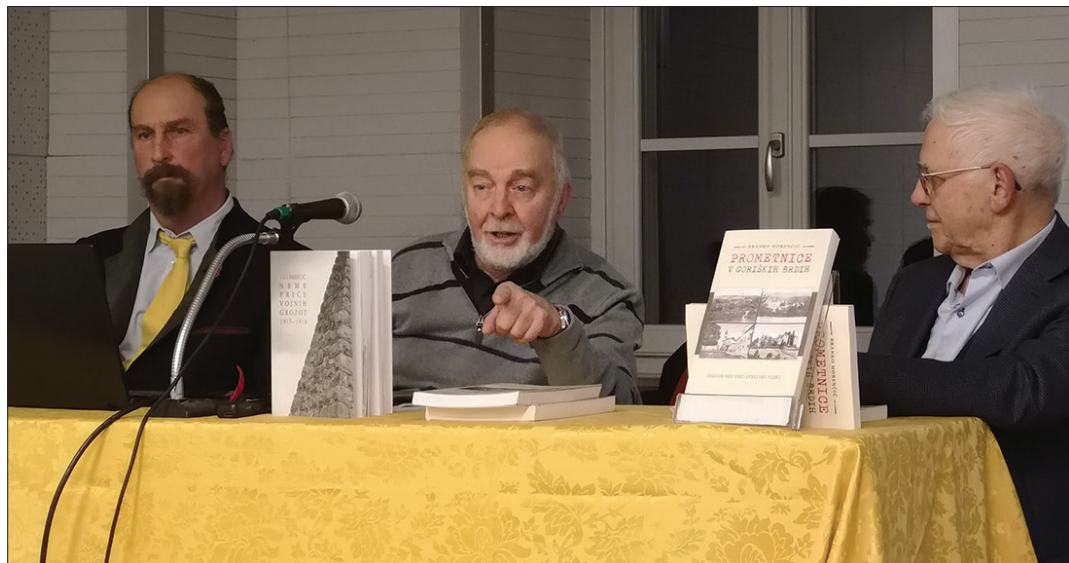
strijci so bili takrat zelo šibki in niso bili v stanju braniti meje, zato so skrajšali obrambno linijo in jo speljali po Krasu vzdolž Soče. Števerjan in celotna Brda so tako Avstriji prepustili Italijanom in postavili obrambno linijo na Oslavju, ki je postalo eno

gem delu posega je Vili Prinčič prikazal slike spomenikov prve svetovne vojne v naših krajih, ki jih je tudi opisal in zbral v knjigi *Neme priče vojnih grozot*, ki je izšla letos. Raziskovalec, filatelista in zbiratelj razglednic Branko Morenčič je

dogajanja. Gospod Formentini je v zadnjih letih zbral tudi imena Števerjan-cev, ki so padli v prvi svetovni vojni, saj namerava ta imena vključiti v obeležje, ki ga bo po vsej verjetnosti postavila občinska uprava letos.

Števerjanu prisotnim prikazal usodo beguncev, ki so morali oditi iz naših krajev v notranjost in na jug Italije ali v Avstro-Ogrsko. S projekcijami je raziskovalec pokazal, kako so se družine odpravile v begunstvo. S Krasa so ljudje šli na Lokvico,

jo, kako so bili ti ujetniki zane-marjeni in podhranjeni. Gradili so predvsem ceste, zgradbe, obeležja po naročilu Avstrijcev, kot nam pričajo slike, ki jih je pa ostalo veliko in jih je Juren na večeru tudi pokazal. Vlado Klemše je najprej pove-

Števerjan / Filippo Formentini, Vili Prinčič in Branko Morenčič

ju 20. novembra, v župnijskem domu F. B. Sedej v Števerjanu. Na večeru so sodelovali Vili Prinčič, Branko Morenčič, Marjan Drufovka in Filippo Formentini. Marjan Drufovka je predstavil goste in opisal hude trenutke, ko so pred sto leti naši pradedje odšli v vojno in naši ljudje zapustili domove ter šli v begunstvo. Drufovka je poudaril, da bi Občina Števerjan rada ustvarila vaško nitko spomina o teh dogodkih, ki so prizadeli tudi Brda, in ta večer je pravi začetek.

Želje uprave so namreč restavracija vodnjaka iz tistega časa, ovrednotenje zidu pokopališča padlim na Valerišču in postavitve obeležja z imeni vseh padlih vaščanov.

Vili Prinčič, pravi strokovnjak za prvo svetovno vojno na naših tleh, je prisotnim opisal življenje beguncev, ki so morali oditi z doma ob izbruhu vojne. Vojna se je pri nas začela nenadoma, saj je v začetku Italijo in Avstro-Ogrsko vezal pakt o nenapadanju. Av-

najhujših bojišč soške fronte. Ljudje v Brdih so tako zapustili domove in šli v begunstvo. Italijani so begunce poslali v Piemont, Toskano, Marke in mesteca okoli Vezuva, tiste, ki so jih zajeli približno fronte in jih imeli za vohune, celo do Sicilije. Begunci, ki so zbežali na avstrijsko stran, so se zvečine ustalili na slovenskih tleh. Knjige o prvi svetovni vojni govorijo o bojih, napadih, protinapadih, žrtvah in ranjenih, a o usodi beguncev najdemo le nekaj vrstic. Prinčiču je bilo žal, da bi se zgodbe o beguncih izgubile, zato je pred leti kontaktiral takrat še živečo teto iz Piemonta in strica z Oslavja, ki sta mu pričevala o takratnih dogodkih. V enem letu in pol je zbral kar 70 begunskih pričevanj in napisal knjigo *Pregnani*, v kateri je tudi veliko pričevanj Števerjancev. Kasneje je raziskovalec napisal tudi knjigo *V Brucku taborišču 1915-1918*, kjer opisuje usodo Slovencev, ki so odšli v Avstrijo oz. taborišče Bruck. V dru-

predstavil knjigo *Prometnice v Goriških Brdih pred in med prvo svetovno vojno*, v kateri je zbral več kot 130 fotografij iz takratnega časa. Morenčič je razkril, da ga je motilo dejstvo, da je bilo o Brdih zelo malo napisanega. Zbral je toliko podatkov o vojni v Goriških Brdih, da je gradiva preveč za eno knjigo, zato se je odločil, da se bo osredotočil na prometnice. Prisotnim je prikazal slike o nastanku novih cest in vojaških železniških prog, ki jih je ustvarila italijanska vojska v Brdih.

Na koncu srečanja je spregovoril še Filippo Formentini, vaščan, ki več let zbira informacije in slike o Števerjanu med prvo svetovno vojno. Našel je zanimive slike vasi pred vojno in med njo. Skupaj s prisotnimi, pozornimi vaščani je opazal spremembe, ki jih je doživela vas med vojnimi grozotami in po njih. Prebral je tudi zanimive odlomke zapisov oficirja Angela Natalonija, ki je bil takrat v vasi in si beležil vojna

Vrh Sv. Mihaela / Peter Černic, Mitja Juren, Vili Prinčič in Vlado Klemše

Vrh Sv. Mihaela

Zadnje srečanje, na katerem so sodelovali raziskovalci Vili Prinčič, Peter Černic, Vlado Klemše in Mitja Juren, je bilo 26. novembra v Lokandi Devetak na Vrhu Sv. Mihaela. Peter Černic je v uvodnih besedah poudaril pomembnost besede spomin, ki je tudi ime projekta. Ker je pri nas prva svetovna vojna pretrgan spomin, večkrat pozabljamo na te dogodke, ki so tako pretresli svet in našo slovensko skupnost. Spremenilo se je tudi obzorje, ki je pred vojno vodilo Goriško v močan napredek, saj je Avstrija takrat množično prenesla investicije na naše območje. Zgrajene so bile železnice, ki so našim kmetom odprle nove trge in jim zvišale dobiček. Vojna je vse to uničila in po njej so se naši ljudje znašli v popolni revščini in v novi državi oz. upravi, kjer niso imeli več nobene moči, je spomnil Černic.

Vili Prinčič je podobno kot v

v Kostanjevico, Komen in naprej do Sežane, kjer so stopili na vlak in odšli v različne kraje. Prinčič se je osredotočil predvsem na taborišče Bruck, v katerem so bili pretežno Slovenci, med drugim tudi vrhovske in sovedenjske družine, kot je pokazal na slikah. Zanimive so tudi slike Vrhov Sv. Mihaela in spomeniki, ki jih je Vili Prinčič iskal, poslikal in potem opisal v knjigi *Neme priče vojnih grozot*. Prisotnost ruskih vojakov na naši fronti je zelo malo poznana oz. pozabljena. Za njihovo prisotnost vemo le iz nekaterih imen, kot Ruski most, Ruska kapelica, ruski jarki ipd. To temo je zadnja leta raziskoval Mitja Juren, ki je povedal, da ni točnega vira, koliko ruskih ujetnikov je bilo pri nas, govori se o 30.000 vojnih ujetnikov, pripeljanih na kraško-julijsko bojišče. O njih se je izgubila skoraj vsaka pisana sled. Ostali so zapisi v dnevnikih madžarskih, avstrijskih in italijanskih vojakov, ki opisuje-

dal, da je pozitiven izkupiček dogajanj okoli obletnice prve svetovne vojne ta, da smo v naših krajih postavili nekaj spominskih obeležij tistim, ki so se borili na strani, ki je bila poražena. Za ta obeležja je bilo treba čakati sto let, kar ni sploh normalno, je poudaril Klemše. Predavatelj je v nadaljevanju večera prikazal, kako je začetek vojne prizadel civilno prebivalstvo v naših krajih. V naši neposredni okolici je vojna izbri-sala na desetine manjših zaselkov, kot na primer Plence pod Fajtovim hribom, Matič pri Lokvici in Lokače blizu Nove vasi. Ta ozemlja si je zopet prila-stil gozd in ni ostalo skoraj nič, razen nekaj stebrov in vodnjakov, ki bi jih bilo treba restavrirati in valorizirati. Nekateri zaselki, ki še obstajajo, pa so se popolnoma izpraznili, kot npr. Rubije, ki so leta 1900 šteje 23 hiš, približno 160 ljudi, mlin in grad. Zdaj pa ostaja le grad in pet hiš.

Simpozij

Zadnji dogodek projekta *Spomini – Memorie 1918-2018* je bil simpozij za šole in širšo javnost, ki ga je Kulturni center Lojze Bratuž organiziral 1. decembra. Na predavanju so sodelovali priznani zgodovinarji mag. Marko Štepec, David Erik Pipan, prof. Peter Černic, mag. Tadej Koren, dr. Renato Podbersič in prof. Adrijan Pahor, ki je vodil srečanje.

Na simpoziju je bila prisotna tudi senatorka Tatjana Rojc, ki je v pozdravu poudarila, kako pomemben je spomin na dogodke prve svetovne vojne, ki so zaznamovali Evropo in našo narodno skupnost.

Prvi poseg je imel naslov *Fotografija kot vir za poučevanje prve svetovne vojne*. V množici mobiliziranih vojakov, ki so odšli na bojišča, je bilo veliko amaterskih in poklicnih fotografov, zato ni naključje, da so se ohranile številne fotografije. Magister Mar-

ko Štepec iz Muzeja novejšje zgodovine Ljubljana je povedal, kako so bili opremljeni fotografi in kako so se gibal med bojišči, ter prikazal zanimive fotografije iz tistega časa.

Zgodovinar David Erik Pipan iz Društva Soška fronta 1915-1917 je predaval o neskončni poti s Slovenskim polkom, in sicer o vojni poti Cesarsko kraljevega 2. gorskega strelskega polka od njegovega odhoda iz Gorice avgusta 1914 do njegove vrnitve novembra 1918. Zgodovinar je prikazal opremo vojakov planinske enote, kako so se urili, in pot, ki so jo prehodili v prvi svetovni vojni. Zgodovinar prof. Peter Černic je govoril o prvi svetovni vojni in problemu slovenskega narodnega vzpona na Goriškem. Povedal je, zakaj je bila vojna tako velika zgodovinska zarez pri nas. Pred vojno je bila Gorica avstrijska Nica, visoki sloji družbe so prihajali v mesto, da bi uživali goriško klimo, in s tem prinesli tudi veliko razvo-

Adrijan Pahor, Marko Štepec, David Erik Pipan in Peter Černic

ja. Po vojni pa je goriški turizem postal turizem pokopališč. Slovenci na Goriškem smo bili prej pomembna in številna skupnost, ki je imela zakonodajno avtonomijo, po kateri se je izvajal slovenski na-

rodni program in so se uveljavili prvi slovenski politiki in tajniki. Vse to je vojna izbrisala.

Simpozij se je nadaljeval s posogom mag. Tadeja Korena iz Fundacije Poti miru, ki je po-

vedal, kako je nastala Pot miru, ki se vije od Alp do Jadrana in je prepredena z ostanki in dediščino prve svetovne vojne. Na fotografijah je zgodovinar pokazal delce poti, strelske järke, utrjene linije, spomenike

in muzeje na prostem, ki ponujajo nazoren vpogled v vojaško dogajanje pred sto leti. Zadnji govornik je bil zgodovinar dr. Renato Podbersič s posogom *Slovenski vojaki Avstro-Ogrske vojske med spominom in pozabo*. Ob zapisih in dnevnikih, ki so nam jih zapustili, je predstavil spomine Slovencev in slovenskih vojakov v monarhiji. Povedal je, kako so se leta 1918, ko je razpadla Avstro-Ogrska, slovenski vojaki znašli na napačni strani zgodovine in so zato izrinjeni iz spomina. Na italijanski strani je bila v kolektivnem spominu prva svetovna vojna vedno pomembna, na habsburški strani pa sta se pojavljala neka sramežljivost in spogledovanje s preteklostjo poražene države. Tako je v Italiji ogromno spomenikov, obeležij in spominov in njihovo število še narašča, v Sloveniji pa se je komaj v zadnjih letih, ob stoletnici, nekaj prebudilo in se začenjajo spominjati na svoje žrtve.

Projekt Spomini-Memorie 1918-2018, ki ga je KC Lojze Bratuž uresničil s finančno podporo Dežele FJK, se je s simpozijem uradno končal. Civilno prebivalstvo, begunstvo, usoda naših ljudi, bolezn, vse to je zgodovina večkrat zanemarjala, saj se je stari način poučevanja osredotočil na vojaške žrtve, število ranjenih, bitke, spopade, protinapade, generale itd. Projekt pa nas je s simpozijem, predavanji, srečanji in koncerti seznanil tudi s temami, ki so manj znane in so bile doslej slabo raziskane in zanemarjene.